

Dramatická tvorba pre deti prežíva

Rok 2004 sa niesol v znamení reforiem verejno-právnych médií. Všetky opatrenia smerovali k zvýšeniu sledovanosti, k čomu v nemalej miere prispelo zavedenie peplemetrov a pravidelné zverejňovanie obľúbenosti konkrétnych programov. To by v konečnom dôsledku nemuselo byť negatívnym javom, keby... keby sa zvýšila konkurencia schopnosť jednotlivých médií a boj o poslucháča - hlavne o diváka - sa neniesol v znamení komercializácie mediálnej tvorby. A navyše, keby sledovanosť nebola jediným kritériom kvality a zároveň jediným spôsobom výskumu mediálnosti ako konkrétneho javu. V okolitých krajinách, o západnej Európe nehovoriac, sa na univerzitách a vo výskumných ústavoch zameriavajú ~~napríklad~~ na dopad mediálneho programu na detského príjemcu (v Čechách Blažek: Tváří tvář obrazovce, podobná publikácia s takmer rovnakým názvom v Maďarsku a množstvo kníh v Poľsku). Na západe a v USA existuje množstvo štúdií o podiele médií na zvyšovaní brutality (u nás iba ÚLUK mal konferenciu a zborník na túto tému) a znižovaní záujmu o čítanie a hodnotnú kultúru vôbec. Úvodné poznámky smerujú k tomu, že reformátori našich médií celkom pozabudli na mladého a hlavne detského príjemcu a zlikvidovali všetky umelecko-publicistické i zábavné relácie pre deti a mládež so zdôvodnením, že nemajú poslucháča, diváka. Nezistovala som a ani nemám potvrdenú pravdivosť tohto tvrdenia, ale celkom iste platí fakt, že dnešnú mládež i deti zaujímajú celkom iné druhy programov ako kedysi. Ako malé príklady uvediem spory a fandanie 6–9-ročných dievčat víťazke súťaže Dievča za milión a autogramiádu spevákov súťaže Slovensko hľadá superstar v Žiline, kde sa viaceré deti dostali do nemocnice a malé fanyanky chytali hysterické záchvaty. K tomuto faktu treba ešte dodať, že oba programy sledujú celé rodiny, čím sa menia na relácie rodinného typu, akým kedysi boli rozhlasové hry pre deti v sobotu popoludní.

Na základe uvedených pozorovaní možno dôjsť k záveru, že kultúra pre deti sa postupne ako účelová tvorba vytráca, resp. vzdialenosť medzi kultúrou pre dospelých a deti sa skracuje, pretože informačná nasýtenosť získaná vzdelaním, technickou zručnosťou (počítače, internet, chetovanie) a osobnou skúsenosťou v styku s médiami niekoľkonásobne prevyšuje úroveň pred niekoľko málo rokov.

Vrátim sa k spomenutým reformám v médiách s poznámkou, že sa v nich – s výnimkou Slovenského rozhlasu – ponechalo iba to, čo si cielene vychováva dospelého príjemcu. V televízii sú to publicistické programy ako Detské správy STV 1, súťaže sprevádzané zábavnými kvízmi typu Kakaosobota a Objavy majstra N. Slovenský rozhlas tiež

„spopularizoval“ vysielanie pre deti tým, že nedeľnú rozprávkovú hru zaradil iba ako zložku do publicistickej relácie Halabala vysielanej z Banskej Bystrice. Aj tu sa čítajú správy, školy súťažia medzi sebou alebo o cenu za zodpovedanie otázok dotýkajúcich sa rozprávky. Ako sme sa mohli dočítať v týždenníku Teleplus, program v krajine Halabala má dobrý ohlas a zabezpečuje aj počúvanosť tradičnej nedeľnej rozprávky. Ostatná produkcia pre deti sú televízne animované filmy a seriály najčastejšie americkej proveniencie. Naznačený trend chápem ako výsledok globalizačných vplyvov útočiacich na národnú identitu a s ňou spojenú pôvodnú tvorbu. Zatiaľ týmto trendom vzdoruje iba Slovenský rozhlas, čo opakujem už aspoň šiestykrát v každom svojom hodnotení.

V roku 2004 v STV vznikol jediný pôvodný titul pre deti a to televízna rozprávka Zlatý hlas. Ide o rómsku rozprávku s nepostrádateľným gadžovsko-rómskym konfliktom na pozadí ľúbostného príbehu Róma a bielej dievčiny v celkom prijateľnom podaní Branislava Deáka a Ludmily Trenklerovej. Ďalej hrali členovia rómskeho divadla Romatan a viacerí herci staršej generácie (D. Lenci či P. Bzdúch). Realizátori nepostavili filmový príbeh na čarovných či fiktívnych prvkoch (okrem postavy smrti), ale na ľudských vlastnostiach zapríčiňujúcich či vyvolávajúcich vášne a konflikty (nenávisť, láska, talent, šikovnosť, hlúposť, nepoctivosť atď.). Tento prístup otváral priestor hereckým prejavom, no zároveň i teatrálnosti, čo sa nezlučuje s filmovou poetikou. Réžiu mal Jozef Banyák, ktorý reprezentoval spoluproducenta spoločnosti Okno – občianske združenie.

V kategórii rozhlasovej rozprávky s výnimkou hry Jána Milčáka sú všetky texty dramatizáciami – klasickými, voľnejšími i celkom voľnými. J. Milčák uviedol jednu zo svojich najmilších hier Čertík Bubulo, kde ide o metaforické zobrazenie detsky naivného a nevinného zla, škaredosti, čo sa nakoniec každému bude zdať ako krásne a dobré, lebo očami lásky sa všetko mení na pekné.

Hlavným trendom v súčasnej rozprávkovej tvorbe sú dramatizácie. Mohlo by sa zdať, že klasické rozprávky v pôvodnom tvare a rozsahu neoslovujú dnešné deti kvôli svojej opisnosti a zdanlivej zdĺhavosti. Možno to pokladať za výsledok mediálnych vplyvov, kde fenomén rýchlosti, skratkovitosti a seriálovosti vychováva v detskom príjemcovi netrpezlivosť, nedočkavosť a neschopnosť vnímať statické, teda úvahové a opisné časti, krajinomaľbu a pod. Zdramatizovaný text tieto súčasti prozaického textu vypúšťa, zameriava sa na dramatický príbeh, a teda by sa mohlo predpokladať, že detský príjemca zvládne jeho percepciu. Problém nastáva v momente, keď dieťa zistí, že ide iba o audiálnu informáciu, ktorá postráda vizualitu. Ak sa táto bariéra dokáže odstrániť, môže vzniknúť dokonalý zážitok zo všetkých rozprávok, ktoré sa vysielali v r. 2004.

Ku klasickým dramatizáciám patrili inteligentne napísané s veršovanými vsuvkami Tri citróny Veroniky Belošovičovej (podľa P. Dobšinského). Tri múdre kozliatka putujú do Ameriky (J. C. Hronský) v spracovaní Gejza Dezorza s malými aktualizáčnými zmenami hlavne na úrovni jazyka, O dievčine, čo zlaté slzy ronila (P. Dobšinský) v podaní Boženy Čahojovej-Bernátovej, pre ktorú je príznačný bohatý rozkošatený a kultivovaný jazyk. S predlohou voľnejšie pracoval Ľuboš Jariabka pri prerozprávaní španielskej ľudovej rozprávky a značne necitlivo do Andersenovej rozprávky Sto bozkov od princeznej zasiahol Ivan Fodor.

Na koniec to najlepšie – Storočná rozprávka Zuzany Križkovej (s použitím motívu Šípkovej Ruženky) a „Prípad hrášok“ Jána Uličianskeho. Predstavujú dva tvorivé a životaschopné spôsoby práce s pretextom, ktoré U. Eco pokladá za remake a retake. Oba termíny sa doteraz používali iba v súvislosti s filmom, dnes už majú širšiu pôsobnosť. Tak napr. Storočná rozprávka je síce rámcovaná motívom Ruženkinho zakliatia, ale v skutočnosti ide o nový príbeh s novým hrdinom, ktorý zaplní časovú medzeru trvajúcú sto rokov. Uvedený postup sa nazýva retake. Autorka tu vytvorila nový príbeh s novým hrdinom, ktorým je chlapec so zlatými motýľmi a v ňom doslova „rozpustila“ príbeh o Šípkovej Ruženke. Z. Križková sa tu preukázala ako talentovaný tvorca rozprávkového žánru s nespútanou až vizuálnou fantáziou. Na záver iba malá pripomienka. Pre lepšie pochopenie by bolo vari stačilo menej drobných odbočení a postavičiek a jednoduchšia kompozičná výstavba.

„Prípad hrášok“ Jána Uličianskeho je ukážkou remaku, ktorý sa chápe ako nové prerozprávanie starého príbehu alebo ako intertextuálne nadväzovanie. Uličianskeho rozprávka je práve takýmto nadväzovaním na pôvodnú Andersenovu rozprávku, ktorú autor pretavil do detektívneho žánru a v realizácii ešte pridal aj ilustračný hudobný motív známy z filmu Ružový panter. Prechod do iného žánru (rozhlasová detektívna hra) možno chápať aj ako aktualizáčnú tendenciu, ktorú značne posilnili zhudobnené vstupy R. Müllera. Ale čo je pre Uličianskeho na rozdiel od iných autorov dramatizácií príznačné, je úcta k pôvodnému textu, ktorému jeho autorské vstupy neublížia, ba práve naopak zažiaria ešte brilantnejšie.

H. Ch. Andersen akosi očaril rozhlasových tvorcov, pretože aj v kategórii hier pre deti sa s jeho menom stretávame až dvakrát. Jana Kákošová napísala hru na motív Andersenovej rozprávky pod názvom O tichej láske. Autorka vyprodukovala v podstate nový text, ktorý nemá nič z andersenovskej poetiky. Vypadli náboženské prvky, symboly stromov i medovníková dvojica, prikombinovali sa nové postavy a pointa sa prispôsobila dnešnej požiadavke, že detský príjemca nemá rád tragické konce, a tak príbeh končí happyendom. Či je to dobré alebo zlé si vyžaduje väčší priestor a dôkladnú analýzu.

Ani P. Glocko nepochodil lepšie so svojim príbehom o Andersenovej návšteve Prešporku. Samotný úmysel i obsah textu sú veľmi humánne, ako napokon všetky Glockove texty, iba mu chýba dramatický rozmer a striedamejšia práca so slovom i dialógom.

Podobne ako Glockov text je na počúvanie veľmi náročný príbeh napísaný na motívy apokryfov z písomníctva Inkov pod názvom Ollantay z pera Viki Janouškovej. K obom hrám musí mať detský príjemca mediálne vzdelanie. Inak ide o veľmi pekne napísaný text s bohatým ornamentálnym jazykom a zmyslom pre dramatickú výstavbu príbehu.

Iba jediná autorka sa odvážila siahnuť za témou zo súčasnosti. Komputerizácii, ktorá tematicky zasahuje čoraz väčší počet umeleckých diel, sa nevyhla ani citovaná hra. Počítač zasahuje do existencie rodiny s nezamestnaným otcom a dvoma teenagermi, ale aj do charakteru jedného z chlapcov. Na počudovanie tentokrát počítač nie je postrachom, pokušiteľom ani zvodcom, ale záchrancom rodiny i vzťahu medzi rodičmi a deťmi. Asi sme tak pokazení, že počúvanie hry s pozitívnym vyznením v nás vzbudzuje nedôveru a pochybnosti o realite zobrazenej udalostí, čo platilo aj v danom prípade.

Umelecky i tematicky bola najsilnejšia tretia kategória – hra pre mládež. Asi tu veľkú úlohu zohráva fakt, že autor nie je brzdený vekom príjemcu a môže komunikovať so svojim príjemcom priamo a bez zábran.

Okrem hry Martina Kákoša Milovaná Mimi ostatné čerpali námet zo súčasnosti. M. Kákoš sa do histórie vrátil preto, aby upozornil na existenciu homosexuality na panovníckych dvoroch, konkrétne v rodine Habsburgovcov, kde medzi manželkou Jozefa II. Izabelou a jeho sestrou Kristínou sa vyvinul intímny vzťah. Napriek háklivej téme je príbeh napísaný vkusne a so zmyslom pre mieru.

Trochu popisne vyznieva hra Anketa od Adriany Krúpovej, ktorá si formou otázok chcela zmapovať názory mládeže na – podľa nej kľúčové slová tejto doby - ako je priateľstvo, adrenalín, akné, byť „in“, dom, zlosť, dotyky, telefón, zvieratá, tma, sobota, nerieš to a sen. Trochu heterogénny súbor rozličných pojmov odlišných kvalít a významov dáva istú typovú vzorku, ale necháva celkom na poslucháčovi, aby si s tým robil, čo chce.

Štefan Kasarda v hre Pohľad z okna prekvapujúco pointuje vzťah syna a otca, ktorý klame matku. Autor celkom zaujímavo sleduje myšlienkové pochody mladíka a jeho hlboké sklamanie pri poznaní pravdy. Veľmi kruto pôsobí hra sa k rozhlasovej hre navrativšieho Ľuboša Machaja Marketing. Hra je komponovaná zo zorného uhla dvoch chlapcov – komentátorov, ktorí sledujú dianie a konanie mafie. Napriek tvrdosti príbehu i slovníka ide o pravdivo vyzerajúcu drsnú realitu dnešných dní. Krátke úsečné repliky značne gradujú.

urýchľujú dianie a vytvárajú vhodné podložie na vypracovanie napínavého dramatického konfliktu.

Na koniec tohto bloku som si nechala dve pochúťky – hru J. Uličianskeho Grécky cyklus a hru Jozefa Lenharta Netopiere a iné (lietajúce) myši. Prvá menovaná hra patrí k „moralistikám“ dnešného veku, k čomu autor nepotrebuje psychológiu. J. Uličiansky dokonale pozná všetky taje dobrej drámy. Od začiatku rozohráva dobrý príbeh, hrá sa so slovom i jeho významom (ide konkrétne o slovo podsvetie v mytológii a dnes). Pritom naráža na javy aktuálne pre dnešok a vie ich zakomponovať do schémy gréckej drámy. Tajomné a na pohľad spleť vzťahy medzi postavami majú iba navonok komerčný nádych, v konečnom dôsledku však kopírujú skutočný stav morálnej zodpovednosti či skôr nezodpovednosti dnešného človeka k sebe, partnerovi i k spoločnosti.

Na záver som si nechala absolútnu raritu celoročnej produkcie – hru s ostrou satirou a brisknou iróniou, s veselohernými prvkami a situačnou komikou. Hra Jozefa Lenharta Netopiere a iné (lietajúce) myši oprávnene vyhrala aj 2. cenu v autorskej súťaži Slovenského rozhlasu. Pomocou vymenovaných prostriedkov vyslovil autor ostrý protest voči znevažovaniu hodnotného umenia, proti jeho nezmyslenej komercializácii. Citujem z repliky sprievodkyne na hrade: „Sústredili sme sa na záujem návštevníkov a ich spokojnosť. Snažíme sa im dať to, čo očakávajú od návštevy hradu – rozptýlenie a romantiku. Neunavovať ich faktami a nezaťažovať ich... Kultúra patrí ľudu.“ A na inom mieste: „Ľuďom treba dať to, čo chcú!“ Potom aj sledovanosť vyletí do hviezdnych výšok – dodávam ja. A zároveň súhlasím s autorom, že „Svet je plný bláznov, škoda, že hospitalizovaní sú práve tí najmenej nebezpeční.“ Myslím si, že toto nepotrebuje komentár.

Záujem bábkových divadiel o hodnotenie je podobný ako za predchádzajúce roky – teda malý, a tak môžem predstaviť iba tri divadlá – z Bratislavy, Nitry a Banskej Bystrice. Úvodom spomeniem inscenáciu Petra Pana z pera realizátora J. Uličianskeho, ktorú uviedlo DAB v Nitre. Ide o vydarené predstavenie, kde sa realizátori veľmi disciplinovane držali textu, iba v niekoľkých prípadoch prepadli tendencii aktualizovať scenár, a tak sa napríklad miesto pirátov prihrnuli motorkári v kožených bundách. Ťažko povedať, či vyzerali viac alebo menej krvilačne ako piráti, ale do zvoleného rozprávkového prostredia určite nepatrili. Nitrianske Bábkové divadlo uviedlo dramatizáciu Ondreja Spišáka zloženú z viacerých rozprávok Sama Czambela. Predstavenie bolo priemerné a neprekročilo ničím obvyklý nitriansky priemer.

K dramatizácii pristúpilo aj bratislavské bábkové divadlo, keď odohralo Čepčekovej Medušku z pera Dušana Štandra. Kultivovane urobený text dal vyniknúť krásnemu jazyku.

ktorý rozvíja metaforické myslenie detského diváka. František Malec a Vladimír Zetek autorsky spracovali bratislavskú povesť o soche Rolanda. Nadľahčený, humorne naladený text nechal vyniknúť paródii skupánstva, neznášanlivosti a vystatovania. Ide o ľahkú, ale vkusnú zábavu na veľmi slušnej úrovni.

Ako každý rok treba najviac pozornosti venovať Bábkovému divadlu na Rázcestí v Banskej Bystrici. Ide o cieľavedome postavený širokospektrálny program, ktorý využíva všetky možnosti ekonomické i kultúrne, aby oslovil čo najširšie spektrum diváka. Prihovára sa tak malým deťom, ako aj ich rodičom, teenagerom, mládeži i dospelým, učiteľom, vysokoškólakom atď. Rozličné typy programov majú výborne spracovanú propagáciu svedčiacu o snahe udržať si diváka. Pre najmenšie deti sa pripravujú dramatizácie rozprávkovej klasiky, ďalej súčasná tvorba a napokon scénické využitie spolupráce s detským divákom pod názvom Zahrajte sa s rozprávkami. Autormi sú zvyčajne pracovníci divadla, hlavne Iveta Škripková. Toto divadlo usporiadalo aj festival Bábkarská Bystrica 2004 spojený s odborným seminárom, ktorého materiál vyjde v knižnej podobe. Inscenácia bábkovej hry Kubo získala cenu za tvorivý čin v slovenskom bábkovom divadle.

Aj keď stále spomíname neprajnosť spoločnosti voči dramatickému umeniu, nemožno povedať, že tento rok bol skúpy na dobré výsledky. Práve naopak, v porovnaní s rokom 2003 bol tematicky pestrjší, bohatší na nové mená, ba dokonca sme zaznamenali jeden televízny pokus o pôvodnú televíznu rozprávku. Aj touto cestou treba vysloviť poďakovanie takým osobnostiam slovenskej dramatickej tvorby ako je J. Uličiansky, ktorý svojím talentom a pracovitosťou udržiava pri živote nielen rozhlasovú dramatikú, ale podieľa sa aj na divadelnom živote. Treba sa tešiť, že dráma pre deti oživa a udržiava si vzostupnú líniu rozvoja.